

Etik i en postmodern tid

I samhällsdebatten i dag finns en stor avsaknad av en konsekvent och filosofiskt grundad etik. Den postmoderna normkritiken erbjuder en berättelse om människan som svarar på människors frågor, men eftersom den inte grundar sig i en sann förståelse av människan leder den inte rätt. Kristenheten behöver både förstå samtidens etik och återupptäcka sin egen, menar artikelförfattaren.

I inledningen till boken *After Virtue* av Alasdair MacIntyre utgiven 1981 tecknas en negativ men träffande bild av förståelsen av etik i västerlandet. Bilden beskriver ett imaginärt samhälle som för ett antal generationer sedan revolterat mot naturvetenskapen. I samhället och kulturen har därför naturvetenskapen helt förlorats. Här och där kan man finna gamla spår av naturvetenskapen men själva vetandet, förståelsen av ämnet är borta för alltid. Människor känner till det periodiska systemet till namnet, men vet inte vad det betyder. Kanske använder vissa sig av laboratorietrustning för att "forska" men de vet inte vad de gör, de har ingen aning om hur denna skall användas. På så sätt hänger fragment av naturvetenskap kvar från tiden före revolutionen, men hur dessa fragment relaterar till varandra och till själva naturvetenskapen vet ingen.

I detta tänkta samhälle talas det om naturvetenskap men talet är helt innehållslöst. På samma sätt är det enligt författaren med hela det etiska samtalet i västerlandet. I vår värld har det skett en verklig revolution riktad mot en verklig systematiserad kunskap – nämligen etiken. Människor har en fragmentarisk och ofullständig förståelse av den etiska teorin men man brukar den ändå entusiastiskt.

Jag tycker att bilden är träffande för Sverige i dag. Många röster hörs i olika etiska frågor och många kategoriska uttalanden om rätt och fel förekommer i den allmänna debatten. "Oansvarigt", "förtryckande", "gott", "rättvist", "medeltida" etc. Men vad relaterar orden till egentligen? Finns det något av substans under eller bakom orden? Jag tycker att det ofta verkar som att det inte gör det. I stället har vi en kör av röster som tävlar om att skrika högst och vissa råkar nå fram längre än andra.

Hur hamnade vi då här? Enligt MacIntyre beror det på att upplysningens etik har fallit samman, och detta beror i sin tur på att den redan från början var dömd att misslyckas då den inte klarade av att förankra etiken i den mänskliga naturen.

Vad vi säger om vem människan är, bestämmer vår etik. Etikens yttersta uppgift är att svara på frågan "Vad är ett gott mänskligt liv?" Om en etisk teori inte klarar av att ge ett tillfredsställande svar på den frågan är den inte mycket att ha. För att kunna ge ett svar på frågan måste man utgå från människan. Vet man vem människan är så kan man också beskriva vad som är gott för henne. De två konkurrerande perspektiven som finns i västerlandet i dag är dels det perspektiv som kommer från kristendomen, som säger att människan är skapad till Guds avbild, att hon har en bestämd natur och ett bestämt syfte med sin existens, dels en postmodern uppfattning om människan som beskriver människans natur som obestämd, och i stället socialt och språkligt *konstruerad*.

POSTMODERNISM

Ofta används begreppen "postmodern" eller "postmodernism" när man talar om vår samtid, men inte så sällan verkar det som att de som använder sig av begreppen bara har en vag uppfattning av vad de betyder. Många gånger talar man om postmodernismen värderande, som att det är fråga om en ideologi som antingen kan omfattas eller avfärdas. Ofta används begreppen synonymt med "relativism". Men "postmodernism" är inte en ideologi som säger att allt är relativt eller att sanning inte finns, det är en förenkling som i hög grad missar vad det hela handlar om.

Modernism

Postmodernismen förstås bäst om man utgår från dess namn – *efter* modernismen. Begreppet används för att beskriva den tidsepok vi är inne i nu, ett slags uppgiven

tid efter det att modernitetens stora löften kvarstår ouppfyllda. Postmodernismen är först och främst en tidsepok, inte en bestämd filosofi. Att kritisera postmodernismen, som vissa har en tendens att göra så fort den kommer på tal, är inte alltid meningsfullt. Det går inte riktigt att avfärda en tidsepok, som ju bara är, oavsett vad vi tycker om den. Snarare bör postmodernismen grundligt analyseras så att man förstår samtiden och kan greppa varifrån vissa idéer och synsätt kommer. Sen kan man förhålla sig kritiskt till dessa idéer.

Det som karaktäriserar tidsepoken postmodernism är inte *relativism* utan *dekonstruktion*. Dvs dekonstruktion av det som man uppfattar som gamla, allt för förenklade idéer och föreställningar som man ärvt från modernismen. För att förstå postmodernismen måste man alltså förstå den epok som den kommer ur.

Moderniteten karaktäriseras av rationalisering av samhället som en följd av industrialiseringen. Den kännetecknas av effektivisering, professionalisering, urbanisering. Denna rationalisering som sker gradvis från 1800-talet och framåt påverkar inte bara samhället till det yttre utan också kulturen och människan. Varje samhällsdel och varje människa har sin bestämda plats i den större bilden. Arbetarna producerar, samhället tar hand om sjukvården, skolan utbildar arbetskraften, fackföreningarna förhandlar avtalen.

Individualismen växer fram i denna miljö, idéer om människans frihet och om demokrati får fäste. De stora politiska ideologierna, liberalism och socialism, träd-er fram och har universella anspråk med starkt utopiska drag i det att de lovar en

"Det som karaktäriserar postmodernism är dekonstruktion."

”Därför söker normkritiken ständigt efter den som anses vara den svagaste i samhället och söker inkludera den i samhällsgemenskapen genom att bryta ned normer.”

förvandling av samhället och en befrielse av människan. Samhället sekulariseras och förnuftet betonas. De olika vetenskaperna skiljs från varandra, filosofi och teologi blir olika ämnen och man gör sig fri från det som man uppfattar vara kyrkans makt över tanken.

Berättigad kritik?

Under andra hälften av 1900-talet gör de, som börjar tala om postmodernism, iakttagelsen att luften på olika sätt gått ur detta stora projekt. Det som togs för givet i moderniteten kritiserar nu i stället och bryts ned eller dekonstrueras. De självklara sanningarna från moderniteten blir i postmoderniteten luddiga i kanten och otydliga. Man tittar på saker från ett nytt perspektiv och kritiserar den gängse utgångspunkten.

Det är exempelvis inte en slump att det var i den moderna tiden som oönskade människor tvångssteriliserades och personer med varierande handikapp sattes på fängelseliknande mentalsjukhus. I den postmoderna tiden accepteras inte en så enkel bild

av människan och av sjukdom. En postmodern utgångspunkt är att säga ”Vem är du att säga att den personen är den handikappade?” eller ”Är vi inte alla lite handikappade egentligen?”

Under den moderna tiden har idén om universella mänskliga rättigheter kodifierats exempelvis i FN:s deklaration om sådana rättigheter. Med en postmodern utgångspunkt säger man nu i stället att det *inte* går att tala om universella mänskliga rättigheter, eftersom det är en alldeles för enkel bild av människan. ”Vems rättigheter är det vi talar om egentligen? Vilken människa är det vi utgår från?”

Modernitetens starka sekulära tryck är uppluckrat i den postmoderna tidsepoken. Man köper inte det förenklade narrativet om att samhället förvandlas till det bättre ju mindre religiöst det blir.¹ I dag accepteras kristna röster i samhället på ett sätt som inte gjordes förr och man talar ibland om detta som att vi befinner oss i en post-sekular tid.

Att det är postmodernt att säga att allt är relativt eller att sanning inte finns är alltså

en stor förenkling. Om någon säger "Detta är sant" så är ett typiskt postmodernt svar inte "Sanning finns inte" utan snarare "Vems perspektiv är det du driver? Och vems perspektiv missar du?" I postmodernismen förs en ambivalens in i perspektivet. Det innebär i och för sig inte ett avskaffande av sanning som sådan. (Indirekt innebär det naturligtvis också en relativisering av sanningen men det är inte ärendet – eller huvudfokus.) Att förstå det hjälper oss att begripa vår samtid och samtida etiska och politiska rörelser.

NORMKRITIK OCH IDENTITETSPOLITIK

Ett etiskt perspektiv som är starkt i dag är det normkritiska perspektivet, som är ett utpräglat postmodernt perspektiv. Normkritikens utgångspunkt är, som det heter, att kritisera (i meningen förhålla sig kritiskt eller granskande till) normer (dvs. det som anses vara det normala) i samhället. Man ställer frågan "Vems perspektiv utgår vi ifrån?" när man granskar hur människor talar och beter sig. Vi ser här hur den postmoderna dekonstruktionen, det ambivalenta perspektivet är centralt.

Utgångspunkten är att man i samhället ofta utgår från en tänkt människa som den normala människan, och den bilden av det normala vill man bryta ned. Den normala anses vara en vit, heterosexuell, man och eftersom vi i samhället har den normen om människan, så blir också samhället anpassat efter sådana personer som stämmer överens med normen och svårt att leva i för dem som inte gör det. Normen skall dekonstrueras, dels för att den är förenklad och dels för att den leder till ett förtryck av de "icke normativa".

Normkritiken kommer från vänster och är en slags postmodern variant av marxis-

men. Den marxistiska synen på samhället söker identifiera vilka som tillhör den härskande klassen och vilka som tillhör den förtryckta. I klassisk marxism är svaret att arbetarna som inte äger produktionsmedlen tillhör de förtryckta. I den normkritiska, postmoderna varianten av marxism har maktfrågan komplicerats och man talar om andra typer av makt än enbart ekonomisk makt. Makten, tänker man, ligger i de sociala och språkliga normer som finns i samhället. Därför söker normkritiken ständigt efter den som anses vara den svagaste i samhället och söker inkludera den i samhällsgemenskapen genom att bryta ned normer. Detta ligger helt nära det som man ofta kallar för identitetspolitik.

Perspektivet är för många den självklara måttstocken som skall användas när man skall bedöma den moraliska kvaliteten i en handling eller i ett påstående. Den enda fråga som behöver ställas är "Vem gynnas av detta?" eller "Vem i samhället blir förtryckt genom detta?". Om det finns en struktur eller en norm i samhället som diskriminerar eller trycker ned en utsatt, maktlös grupp så skall den strukturen eller normen brytas oavsett vad. Varför normerna finns är inte en relevant fråga utan enbart vems de är och hur de bidrar till olika maktstrukturer i samhället.

Sanningsfrågan inte primär

Det kanske verkar som ett väldigt främmande sätt att tänka, som något som enbart finns på akademisk nivå. Men sanningen är att denna etik och detta politiska perspektiv faktiskt präglar mycket av vårt samhälle och vår samhällsdebatt. Inte minst för unga människor har detta blivit ett instinktivt sätt att närma sig olika påståenden som rör

"Sanningsfrågan är inte den primära frågan för många."

människan och samhället. Sanningsfrågan är inte den primära frågan för många.

I samtalet kring kön och transpersoner blir detta väldigt tydligt. De som driver på för en uppluckring av synen på kön, kroppen, identitet etc. gör det sällan utifrån sanningsfrågan utan oftast utifrån frågor om makt.

Frågan är inte om det är rimligt att frikoppla talet om man och kvinna från den fysiska och biologiska verkligheten, dvs. att vi som män och kvinnor har olika kroppar som ser olika ut och fungerar olika. Frågan blir i stället hur vi ska inkludera transpersoner och sätta stopp för förtrycket av dem. Det är verkligen hedervärt att kämpa för samhällets svagaste, men att göra det utifrån en normkritisk utgångspunkt, med ett slags postmodernt färgad maktanalys som enda måttstock, leder inte till människors och samhällets bästa.

Vi har alltså en situation där den klassiska kristna etiken och samhällets etik inte bara ger två olika svar på olika etiska frågor, utan en situation där man inte är ens överens om vilken fråga det är man försöker svara på.

VAD SKALL VI GÖRA?

Jag upplever att det i kristna sammanhang ofta förutsätts att man skall förhålla sig skeptiskt eller direkt negativt till det postmoderna tänkandet. Vissa utpräglat postmoderna perspektiv är främmande för en biblisk och kristen förståelse av världen,

men delar av det postmoderna paradigmet kan man som kristen förhålla sig neutralt eller till och med positivt till. Det är absolut inte en självklar kristen utgångspunkt att sympatisera med och tro på den moderna tidens anspråk. Att som kristen söka sig bakåt i historien exempelvis mot kyrkans historiska förståelse av människan och av världen, och att avvisa eller förhålla sig skeptisk till moderna företeelser som kapitalism, liberalism, individualism, sekularisering etc. skulle kunna betraktas som ett postmodernt förhållningssätt typiskt för den tidsepok vi är i nu.

I fallet med etiken är just en sådan rörelse bakåt i tiden, förbi upplysningens och modernitetens påståenden om människan, nödvändig för att kyrkan skall kunna erbjuda ett hållbart alternativ till samtidens etik. I det filosofiska tomrum som samhällsdebatten utgör har normkritiken, som är ett reflekterat, filosofiskt grundat, etiskt system under kort tid kunnat vinna mark.

För att stå emot behöver kristna inte bara kritisera utan också tala i positiva termer. Vi behöver finna vad vi redan äger, ett etiskt system som kan svara på vad som är ett gott liv och som grundar sig i en sann förståelse av människans natur – den klassiska kristna etiken.

Anders Ek

Predikant och teol. kand., Malmö

1. Narrativ – berättelse som förmedlar viss bild av verkligheten